

obecné části od J. Malenovského¹⁶⁹ (s ním bych si jistě nedovolil polemizovat obsahově a v tomto směru je třeba velmi ocenit její diskontinuitu od obecné části rozebíraných učebnic, nicméně formálně nelze přehlédnout, že i přes svůj narůstající rozsah je svou formou stále pouze učebnicí, a nikoli vědeckým dílem, když sice svým obsahem plně vychází z relevantní judikatury a zahraniční doktríny a je v tomto směru i aktualizována v každém dalším ze svých vydání, tato obsahová návaznost na aktuální vývoj na poli světové internacionalistiky se však formálně neodráží typicky v poznámkovém aparátu, na rozdíl například od zmiňované učebnice Shawovy, která jistě i formálně ob stojí jako vědecké dílo) a jednak zmiňovaná pražská učebnice zvláštní části od M. Potočného a J. Ondřeje navazující (nejen) svou systematikou na souvislou řadu učebnic začínající rozebíranou publikací z roku 1972. To je sice u relativně popisné a ideologicky neutrální zvláštní části mezinárodního práva snesitelnější, než by tomu bylo u části obecné, přivítat to však lze sotva. Zbývá se tak radovat z narůstající množiny alternativních učebnic i z možnosti dnešních studentů studovat tento obor v zahraničí, kde lze získat v tomto oboru znalosti plně přenositelné i do českého prostředí.

Jako určité *post scriptum* bych si pak dovilil dodat, že jsem si plně vědom, že můj časový (a generační) odstup od problematiky rozebírané na předchozích stránkách není jen mou výhodou umožňující mi určitý nadhled, ale také slabinou svádějící k přehlédnutí některých souvislostí, ba i skladebných kamenů, na které jsem v knihovnách nenarazil. O to vděčnější budu přirozeně za jakoukoli kritiku či doplnění. Celá tato kapitola si ostatně nemohla při svém rozsahu ani činit ambici být úplným rozbohem daného tématu, ale spíše začátkem dialogu o úrovni vědy mezinárodního práva u nás, když už – a zároveň dokud – je možné tento dialog vést, když mnozí pamětníci dosud žijí a zároveň již mohou mluvit...

¹⁶⁹ V nejaktuálnějším, pátém vydání pod názvem Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému. Masarykova univerzita: Brno, 2008.

SOCIALISTICKÁ SROVNÁVACÍ PRÁVNÍ VĚDA

MICHAL BOBEK

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Bartels, H.-J. *Methoden und Gegenstand intersystemarer Rechtsvergleichung*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck): Tübingen, 1982; Bystrický, R. *Za marxistickou srovnávací právo vědu*. *Právník*, 1962, č. 8, str. 625; Drobnič, U. *The Comparability of Socialist and Non-Socialist Systems of Law*. 3 *Tel Aviv University Studies in Law* 45–57 (1977); Knapp, V. *Velké právní systémy; Úvod do srovnávací právní vědy*. C. H. Beck: Praha, 1996; Knapp, V. *K otázce socialistické srovnávací právní vědy*. *Právník*, 1963, č. 3, str. 391; Knapp, V. *Některé metodologické problémy srovnávací právní vědy*. *Právník*, 1968, č. 2, str. 91; Kühn, Z. *Comparative Law in Central and Eastern Europe*. In: Reimann, M., Zimmermann, R. (eds.) *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 215–236; Loeber, D. *Rechtsvergleichung zwischen Ländern mit verschiedener Wirtschaftsordnung*. 26 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 201–229 (1961); Štefanovič, M. *Porovnávání práva – socialistická právní komparatistika*. Vydavatelstvo VEDA Slovenskej akadémie vied: Bratislava, 1987; Szabó, I., Péteri, Z. (eds.) *A Socialist Approach to Comparative Law*. Sijthoff, Leyden a Akadémiai Kiadó: Budapest, 1977.

Gustav Radbruch kdysi napsal, že vědy, které mají čas zabývat se vlastní metodologií, jsou nemocné vědy.¹ Srovnání v právu v letech 1948–1989 tuto metaforu nejen dohnalo, ale i předešlo. V období 1948–1989 se o srovnání v právu² hlavně z ideologických pozic diskutovalo. Slabší byly již reálné výsledky, které by šly nad rámec prosté „právní geografie“, tedy popisu cizí právní úpravy. Srovnání v právu, především mezi-systémové srovnání, tedy porovnávání práva socialistických a kapitalistických zemí, bylo od počátku do konce nástrojem ideologického a třídního boje. Výsledek srovnání tak byl předem znám.

Není naší ambicí obsáhnout veškeré aspekty užití srovnávacího práva v komunistickém právu. Zaměříme se tedy pouze na čtyři otázky, které jsou s to zprostředkovat obsah a směřování tehdejší debaty o srovnání v právu. Za prvé přiblížíme diskusi na téma postavení srovnávací právní vědy v systému československého práva. Za druhé se zastavíme u klíčové otázky, která se táhla veškerou debatou a výstupy socialistické vědy o srovnávacím právu: jaké byly možnosti mezi-systémových srovnání, tedy srovnání právních řádů socialistických na straně jedné a kapitalistických na straně druhé. Za třetí se zaměříme na rozbor

¹ Radbruch, G. *Einführung in die Rechtswissenschaft*. 12. vydání. Koehler: Stuttgart, 1969, str. 253.

² V textu není činně rozdíl mezi výrazy „srovnání v právu“, „srovnávací právo“, „srovnávací právní věda“ a „právní komparatistika“.

metodologie tzv. marxistické srovnávací právovědy, která měla být definičně odlišná od zaujaté buržoazní komparatistiky. Za čtvrté se zastavíme u některých výstupů a osobností československé vědy o srovnávacím právu v letech 1948–1989. Na závěr se pokusíme základní zjištění o socialistické srovnávací právovědě promítnout do vývoje po roce 1989.

1. Srovnávání v marxistickém třídění právních věd: od metody k vědě a zase zpátky

Československá právnická obec let 1948–1989 se po dlouhé období nemohla shodnout, co to srovnání v právu vlastně je; jedná se o jednu z metod poznání, či o samostatný obor právní vědy? Při řešení tohoto dilematu však nebyla až tak osamocena. Stejně otázky si kladla a v podstatě stále klade právní komparatistika všude po světě od svého (novověkého) zrození. V případě debat na toto téma v komunistické vědě však dostal tento odvěký spor třídní a dialektický rozměr.

Diskusi na toto téma rozpoutal v Československu, ostatně jako celou debatu na téma srovnání v socialistickém právu, Rudolf Bystrický svým článkem „*Za marxistickou srovnávací právovědu*“. Vyšel v roce 1962 na stránkách časopisu Právník.³ Bystrický v něm předně zkritizoval nejednotnost a nesystematičnost buržoazní vědy srovnávacího práva ohledně této otázky. Sám dovedl, že srovnávací právověda není samostatným vědním oborem. Jedná se pouze o pomocný obor spočívající ve zvláštní metodě zkoumání právních řádů a institucí. Pokud jsou při použití této metody opuštěny praktiky formalistické buržoazní komparatistiky, a namísto toho je ke srovnávání přistoupeno za pomoci marxistické dialektiky, pak může srovnávací metoda přinášet plody i pro socialistické právo. Závěrem proto vyzval ke zformování samostatné oblasti zkoumání, kterou označil za marxistickou srovnávací právovědu.

Bystrického článek byl skutečně klíčový. Jak bude osvětleno dále, poprvé od února 1948 otevřel otázku srovnání v právu, jeho existence a smyslu. Přesvědčení, že srovnání v právu je pouze metodou poznání, a nikoliv samostatnou „právní vědou“, se záhy dostává přitakání ze strany Jiřího Boguszaka⁴ a Marka Svobody.⁵ Boguszak dovozuje, že srovnávací právověda není a nemůže být zvláštním, samostatným vědním oborem z hlediska marxistického třídění věd. Tvrdí, že jako věda nemá srovnání žádný samostatný předmět, je to pouze určitá metoda, která se nutně štěpí na řadu speciálních disciplín; neexistuje jednotná publikace, která by komplexně zahrnovala problematiku celé „vědy“. Boguszak je v tomto ohledu přesvědčen, že „*tyto výsledky buržoazní nauky srovnávacího*

³ Ročník 1962, č. 8, str. 625.

⁴ Boguszak, J. K otázce tzv. srovnávací právovědy. Právník, 1962, č. 9, str. 803.

⁵ Svoboda, M. Ještě k „marxistické srovnávací právovědě“. Právník, roč. 1963, č. 3, str. 388.

práva zajisté souvisí i s individualismem ve vědecké práci na Západě zakořeněným. Komplexní dílo ‚srovnávacího práva‘ mohlo by vzniknout jen soustavnou spoluprací širokého kolektivu specialistů z různých oborů.“⁶

Tuto vlnu debaty o srovnání v právu uzavírá o rok později Viktor Knapp. Dochází ke stejnému závěru jako autoři předešlí: srovnání v právu není samostatnou vědou, ale pouze metodou zkoumání. Ani s ohledem na předmět, ani s ohledem na metodu nelze dovést existenci samostatného vědního oboru. Knapp uzavírá, že srovnávací výzkum státu a práva socialistických⁷ zemí by měl náležet do jednotlivých odvětví československé vědy o státu a právu.⁸

Československá právní věda tak dochází počátkem šedesátých let k jednoznačnému závěru, že srovnání v právu není samostatným vědním oborem. Jedná se pouze o metodu, která při respektování dialektických kánonů marxistické právovědy, o nichž bude řeč dále, může přinést korektní výsledky. O to překvapivější je obrat, který v nazírání na srovnání v právu učiní stejní autoři v druhé polovině šedesátých let. Nejrazantnější je zde názorová proměna V. Knappa: v roce 1968 bez jakékoliv další argumentace uvádí, že existenci marxistické srovnávací právní vědy považuje za nespornou.⁹ V poznámce pod čarou pak bez jakékoliv další argumentace pouze uvádí: „*V této věci jsem dalšími úvahami změnil názor publikovaný [...odkaz na jeho stať z roku 1963 ...].*“¹⁰ Uznání srovnání v právu, či přesněji „srovnávací právovědy“ jako samostatného vědního oboru následně rezonuje literaturou konce šedesátých let.¹¹ Pavel Kalenský dokonce zdůrazňuje: „*Je zřejmé, že komparatistika přestala být z milosti trpěným ‚luxusem‘ teoretických pracovníků, ale že se stala společenskou nezbytností, podobně jako jiná – ještě před nedávnem malé přízně požívající odvětví právní vědy.*“¹²

Důvod výše uvedeného názorového obratu v rámci jedné dekády není obtížné dovést. Aniž bychom přitom museli vstupovat do hloubek posuzování

⁶ Boguszak, J., cit. výše, pozn. č. 4, str. 805. Je nasnadě, že „soustavnou spoluprací širokého kolektivu specialistů z různých oborů“ lze pracovat pouze u socialistických autorů, kteří jsou, na rozdíl od kapitalistických individualistů, schopni kolektivní práce. Ostatně kolektivní práce po sovětském vzoru byla klíčovým mottem veškeré proměny právnických fakult koncem čtyřicátých let. Stála mimo jiné také za zrušením prvorepublikových profesorských „stolců“ a zřízením kateder na vysokých školách – srov. Kaláb, M. Katedry, hlavní článek přestavby našich vysokých škol. Právník, 1951, č. 2, str. 193.

⁷ Nikoliv však kapitalistických. K této otázce viz dále, bod 2. 3.

⁸ Knapp, V. K otázce socialistické srovnávací právní vědy. Právník, 1963, č. 3, str. 391.

⁹ Knapp, V. Některé metodologické problémy srovnávací právní vědy. Právník, 1968, č. 2, str. 91, na str. 91.

¹⁰ Tamtéž, pozn. č. 4 na str. 91.

¹¹ Viz např. Petrušáková, J. K pojmu porovnávací právověda. Právní obzor, 1970, č. 8, str. 700; Luby, Š. Vývoj a výhledy porovnávací právní vědy. Právní obzor, 1970, č. 7, str. 599.

¹² Kalenský, P. K některým teoretickým problémům srovnávací právní vědy. Právník, 1968, č. 4, str. 296.

subjektivní dialektiky,¹³ je patrné, že v důsledku změny pohledu na základnu došlo k dynamické proměně (právní) nadstavby. Druhá polovina šedesátých let je předně obdobím otevírání a rozvoje zahraničních styků, ať již v rámci socialistického bloku, či v omezené míře i navenek. Tato proměna se projevila i v přístupu ke srovnání v právu. Usnesení XXI. sjezdu KSSS a jeho provedení v rámci Ústavu státu a práva Akademie věd SSSR v březnu 1959 otevřelo vůbec systémovou možnost do té doby zapovězenému srovnání v právu.¹⁴ Děje se tak sice s mnoha obsahovými a metodologickými omezeními, srovnání v právu nicméně přestává být dialekticky nepředstavitelným postupem jako v letech padesátých. Tato změna pak nalézá odraz v pracích sovětských teoretiků, kteří rozpracovávají metodologii a postup marxistické srovnávací právovědy. Bez vážnějších výhrad ji akceptují jako vědní obor.¹⁵

Změna přístupu v Sovětském svazu je pak bez dalšího přejata i československými autory, kterým shodou okolností v druhé polovině šedesátých let otevřenější přístup také vyhovuje, a to nejen s ohledem na vnitrostátní situaci. Českoslovenští právníci schopní zahraničního srovnávacího přesahu se totiž navíc začínají zapojovat do mezinárodních projektů, účastní se konferencí a vystupují na mezinárodních fórech. Ostatně samotný Viktor Knapp získal v polovině šedesátých let velice prestižní pozici coby jeden z osmi editorů Mezinárodní encyklopedie srovnávacího práva [*International Encyclopedia of Comparative Law*]. Byl generálním editorem první části encyklopedie, která se týkala obecných národních zpráv ze všech zemí světa ohledně základních vlastností daného právního řádu (systematika, prameny práva apod.).¹⁶ Za těchto okolností již tedy asi nebylo výhodné zdůrazňovat, ať již vnitrostátně, anebo na úrovni mezinárodní, že to, co člověk praktikuje, je jenom jakási marxisticky pochybená metodologie bez vlastního předmětu zkoumání. Bylo načase stvořit marxistickou srovnávací právovědu.

V sedmdesátých letech se zdá být výše uvedená debata minulostí. Jak českoslovenští autoři, tak autoři z jiných států socialistického bloku uznávají, že se jedná o samostatný obor právní vědy.¹⁷ K pochybování dochází snad jenom

¹³ Knapp, V. K některým metodologickým problémům vědy o státu a právu. Právník, 1976, č. 10, str. 872, na str. 887.

¹⁴ Luby, Š. Vývoj a výhledy porovnávací právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 7, str. 599, na str. 615.

¹⁵ Za všechny lze uvést kupř. Zivs, S. L. K metodě srovnávacího bádání v naukách o státu a právu. Sovetskoje gosudarstvo i pravo, roč. 1964, č. 3, str. 23, anglická verze publikována jako „Comparative Research into the Science of State and Law“, 11 (2) Review of Contemporary Law 145 (1964).

¹⁶ Blíže k obrovskému projektu, jehož vypracování trvá dodnes, viz např. Drobnig, U. The International Encyclopedia of Comparative Law: Efforts Toward a Worldwide Comparison of Law. 5 Cornell International Law Journal, 113 (1972) či Sprudz, A. The International Encyclopedia of Comparative Law: A Bibliographical Status Report. 28 Am. J. Comp. L. 93 (1980).

u V. Knappa. Ten v roce 1983 s ohledem na výše uvedené překvapivě uvádí: „*Dosud se vede spor o to, zda právní komparatistika je samostatným odvětvím právní vědy, nebo pouze určitou vědou o státu a právu používanou metodou. V socialistické literatuře převládá názor druhý.*“¹⁸ Odkaz na to, co je myšleno „socialistickou literaturou“, nicméně chybí.

Vpravdě dialektické syntézy nalézá výše uvedená otázka teprve v raně kapitalistické literatuře od stejného autora. Zde V. Knapp dovedl určitý kompromis, ke kterému dospěla pragmatičtější část světové komparatistiky již půl stoletím předtím;¹⁹ totiž že určení, jestli je srovnání v právu vědou, nebo pouhou metodou, je s ohledem na praktické využití tohoto postupu jedno. Knapp odsoudil v socialistické právní vědě běžné přeceňování klasifikace práva do různých vědních oborů, ve kterých si „*libovala zejména právní věda sovětská*“, a smířlivě konstatuje, že „*srovnávací právní věda je určitá specializace v právní vědě, která může být obecná, či specifická a která je charakterizována tím, že při svém výzkumu jako hlavní metodu používá metodu srovnávací [...]*“.²⁰

Zařadit srovnání v právu do systematiky československého práva v letech 1948–1989 je tedy poněkud problematické. Jeho vnímání se lišilo v závislosti na politické situaci – od popření existence srovnání v právu coby nástroje v rukou buržoazních teoretiků, která pod zástěrkou formalistické logiky slouží jako nástroj ideologického boje a koloniální expanze, až po akceptaci možnosti a vhodnosti existence srovnávací právní vědy. Výše naznačené konflikty ohledně vlastností a úkolů srovnávacího práva v marxistické právovědě jsou ale ještě lépe viditelné v klíčové otázce, kterou se země východního bloku zabývaly po celou dobu existence komunistického práva: co a jak lze vůbec srovnávat?

2. Je srovnání možné? Dogmatika mezi-systémových srovnání

Klíčovou a z ideologických pozic hojně diskutovanou otázkou v rámci socialistické vědy srovnávacího práva byla otázka tzv. systémových srovnání. Rozbor této otázky a posuny v přístupu k ní do značné míry odrážely a předjímaly přístup ke srovnání v právu jako takovému.

Srovnání v právu může mít mnoho podob: může se odehrávat na mikro- či makroškále, může se zaměřit na celé právní řády, na odvětví práva či právní in-

¹⁷ Přehled poskytuje Štefanovič, M. Porovnávanie práva – socialistická práva komparatistika. Vydavateľstvo VEDA Slovenskej akadémie vied: Bratislava, 1987, str. 17.

¹⁸ Knapp, V., Gerloch, A. Vědecké metody poznání práva. Ústav státní správy: Praha, 1983, str. 99.

¹⁹ Viz např. Gutteridge, H. C. Comparative Law (An Introduction to the Comparative Method of Legal Study and Research). Cambridge University Press: Cambridge, 1946, přemluva.

²⁰ Knapp, V. Velké právní systémy; Úvod do srovnávací právní vědy. C. H. Beck: Praha, 1996, str. 7 a 8.

stituty. Existovat může i srovnání na základě funkční ekvivalence či porovnávání historické aj. Kamenem ideologického sváru se však v socialistickém táboře stala otázka mezi-systémových srovnání; lze provádět vůbec nějaké srovnání mezi právními řády socialistického a ne-socialistického bloku, tedy mezi socialistickými či komunistickými státy na straně jedné a státy kapitalistickými na straně druhé? Názory na tuto klíčovou otázku se v jednotlivých etapách komunistického práva v Československu lišily.

2.1 Historické kořeny československé komparatistiky před únorem 1948

V období před druhou světovou válkou (či ještě více za Rakousko-Uherska) měla právní komparatistika v českých zemích velice slušnou úroveň. Nedá se říci, že by se o srovnání v právu tolik uvažovalo v rovině metodologické; o to více se však srovnání praktikovalo. Již letným pohledem na úroveň debaty a odkazů v odborné literatuře z období Rakousko-Uherska či první republiky je patrné, že tehdejší autoři běžně pracovali s rakouskou, německou, švýcarskou, francouzskou a občas i anglickou, italskou či ruskou literaturou. Komparativní záběr je patrný také ve výuce. Standardní text učebnicového charakteru typicky obsahoval exposé ohledně srovnatelných právních institutů v zahraničí, a to jak v oborech soukromého, tak v oborech veřejného práva. Otevře-li námátkou kupříkladu učebnici Československého správního práva od J. Hoetzela, nalezneme v ní nejenom podrobný výklad institutů platného československého práva správního, průběžně doplněný o přesahy do práva rakouského či německého, ale také některé srovnávací pasáže, zahrnující úpravu francouzskou, italskou aj.²¹

Jak trefně poznamenal Z. Kühn, s ohledem na mnohonárodnostní a multikulturní prostředí prostoru střední Evropy bylo srovnání v právu často dennodenní nutností.²² Před rokem 1918 a i v období první republiky bylo jak Československo, tak jiné státy střední Evropy směsicí právních kultur, které se geopolitickým řízením osudu ocitly v jednom státě. Prvorepublikové Československo kupříkladu za svého trvání na svém území nesjednotilo ani tak základní normativní dokument, jakým byl občanský zákoník: zatímco pro tehdejší země Koruny České platil po celé jeho období Všeobecný občanský zákoník rakouský, na Slovensku platilo uherské zvykové právo.²³ K právnímu „sjednocení“ obou částí československého státu došlo až 1. lednem 1951, kdy nabyl účinnosti nový občanský zákoník.²⁴

²¹ Viz Hoetzel, J. Československé správní právo. Část všeobecná. 2. vydání. Praha: Melantrich, 1937.

²² Kühn, Z. Comparative Law in Central and Eastern Europe. In: Reimann, M., Zimmermann, R. (eds.) The Oxford handbook of comparative law. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 215–236, na str. 217.

²³ Blíže viz Luby, Š. Dějiny soukromého práva na Slovensku. Iura Edition: Bratislava, 2002.

²⁴ Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník; srov. především ustanovení § 568.

2.2 Fáze odmítání – Sovětský svaz a jeho satelity v padesátých letech

Je tedy patrné, že předválečné Československo či české země v období Rakousko-Uherska provozovaly čilou intelektuální výměnu v podobě právních srovnání. Této praxe však za druhé světové války a v období poválečném ubývá, aby pak s únorovým převratem ustala úplně. Srovnávání práva nového, vyššího typu, jako bylo právo socialistické, se „zaostalými“ právními řády buržoazními nebylo z ideologických důvodů vhodné.

Do druhé světové války byl jediným státem se „socialistickým“ zřízením Sovětský svaz. Srovnávání práva SSSR s právními řády západními ve dvacátých a třicátých letech se neuskutečňovalo. Sovětská právní věda byla toho názoru, že s ohledem na protikladnost socialistické a kapitalistických právních soustav je srovnání definičně nemožné. Jakémukoliv uplatnění srovnání v právu navíc bránila dogmatická koncepce stalinské vědy se svými kanonickými čtyřmi prvky dialektické metody, která zapovídala komparativní či sociologické metody v právu.²⁵ Západní autoři se pak sovětskému právu věnovali pouze okrajově jako případné kuriozité; jednak jej nepovažovali za něco, co by mělo dlouhého trvání, jednak pro ně byla problémem izolovanost sovětského Ruska a jazyková nepřístupnost.

S nástupem komunismu ve střední a východní Evropě po druhé světové válce se však mění geopolitická situace. Formuje se celý blok socialistických států. V rovině možných srovnání se pak kladou dvě otázky:

(i) je možné srovnání mezi jednotlivými socialistickými státy navzájem („vnitro-systémová“ srovnání)?

(ii) je možné srovnání mezi státy tzv. „socialistickými“ a státy tzv. „kapitalistickými“ („mezi-systémová“ srovnání)?

Srovnávání mezi státy se socialistickým zřízením nebylo předmětem ideologického sporu. Od počátku bylo považováno za možné a vhodné: „*Funkcí socialistické srovnávací právo vědy by mělo být [...] ve vztahu mezi socialistickými zeměmi napomáhat sblížení a sjednocování práv v zájmu upevnování jejich jednoty a napomáhání rozvoji světové socialistické soustavy.*“²⁶ Vnitro-systémová srovnání vždy nutně zahrnovala zohlednění a vyzdvižení úpravy sovětské coby úpravy modelové a nejpokrokovější. Jiří Boguszak v tomto ohledu neváhal kupříkladu v roce 1962 v obecné rovině vyzdvihnout, že „[...] je již *vžitým postupem ve vědeckých pracích srovnávat naše právní instituty se sovětskými. Sovětské právo zákonitě nabylo ve vztahu k našemu právu [...] podobného významu jako druhdy římské právo vůči buržoazním právním systémům kontinentální Evropy.*“²⁷ Další autoři

²⁵ Luby, Š. Vývoj a výhledy porovnávací právní vědy. Právní obzor, 1970, č. 7, str. 599, str. 615.

²⁶ Bystrický, R. Za marxistickou srovnávací právo vědu. Právník, 1962, č. 8, str. 625, na str. 636.

²⁷ Boguszak, cit. výše, pozn. č. 4, str. 804.

neváhali povýšit srovnávání a inspiraci sovětským právem na vědecky podloženou zákonitost vývoje.²⁸

2.3 Fáze ideologická – „vědecké“ zkoumání s jasným výsledkem

K otevření debaty na téma vůbec jakékoliv možnosti mezi-systémových srovnání dochází v sovětském bloku v návaznosti na zasedání vědecké rady Institutu práva Akademie věd SSSR v březnu 1959. V referátu o úkolech Institutu ve světle závěrů XXI. sjezdu KSSS uvedl jeho ředitel, člen korespondent Akademie P. S. Romaškin, že již nepostačuje, aby se sovětsí právníci zabývali otázkami srovnávacího práva pouze při studiu práva socialistických zemí. Zdůraznil, že se „*sovětští pracovníci, kteří se účastní práce mezinárodních organizací zabývajících se srovnávací právo vědou, musí seznamovat se sovětskými koncepcemi a bránit je, musí ukazovat na přednosti sovětského práva, jakožto práva vyššího typu a nehledat společné rysy v socialistickém a buržoazním právu [...]*“.²⁹

K nastartování širší debaty o možnosti mezi-systémových srovnání pak překvapivě přispěl článek „buržoazní“ provenience. V příspěvku publikovaném v roce 1961 v *Rabels Zeitschrift* dovedl západoněmecký autor D. A. Loeber možnost mezi-systémových srovnání.³⁰ Zdůraznil však potřebu kontextuální korekce institutů formálního práva, stejně jako uvědomění si, nakolik je ta která oblast práva v socialistickém systému spjata s politikou a ideologií. Podle Loebera platí mezi mírou spjatosti práva se sociálním systémem a možností smysluplného srovnání nepřímá úměra: čím méně je určitá oblast práva či právní institut spjat s politikou a komunistickou ideologií, tím větší je možnost pro smysluplné srovnání mezi právními řády pocházejícími z různých hospodářských soustav.

Tento názor byl následně přejat a v mírně modifikovaných podobách traktován komparatisty západní provenience po celých následujících 30 let:³¹ srovnávání obou systémů je možné, je však nezbytné zohlednit širší kontext a definiční elementy socialistických právních řádů, aby bylo možné dospět ke korektním výsledkům o způsobu a povaze právní regulace.³² Ulrich Drobnič kupříkladu

²⁸ Srov. Knapp, V. Zákon stálého přibližování sovětskému příkladu. *Právník*, 1953, č. 2, str. 220, či tentýž, Význam sovětské právní vědy pro vývoj socialistické právní vědy a marxistického myšlení v Československu. *Právník*, 1957, č. 9, str. 814. V první citované práci se kupříkladu na str. 221 dozvíme: „*Zákon neustálého přibližování sovětskému příkladu [...] je zákon vědy, zákon platný specificky v zemích budujících socialismus, zákon odrážející ve vědomí lidí objektivní proces rozvoje těchto zemí.*“

²⁹ Citováno dle Bystrický, cit. výše, pozn. č. 26, str. 629–630.

³⁰ Loeber, D. A. Rechtsvergleichung zwischen Ländern mit verschiedener Wirtschaftsordnung. 26 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 201 (1961).

³¹ Srov. Drobnič, U. The Comparability of Socialist and Non-Socialist Systems of Law. 3 *Tel Aviv University Studies in Law* 45 (1977); Bartels, H.-J. Methode und Gegenstand intersystemarer Rechtsvergleichung. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck): Tübingen, 1982.

načrtl různé typy možné míry srovnatelnosti v závislosti na podobnosti skutkových okolností, které jsou právní regulací dotčeny, a základních hodnot, ze kterých regulace vychází. Z jejich shody či naopak neshody pak dovedl částečnou či plnou srovnatelnost. Závěrem však zdůrazňuje, že naprosto stejné problémy (ne)srovnatelnosti se mohou objevit i mezi odlišnými systémy západního světa (kupříkladu v otázkách právní úpravy institutu rozvodu mezi katolickým Irskem a v tomto ohledu liberálním Švédskem). Uzavírá tedy, že pokud se srovnání mezi socialistickými a nesocialistickými státy něčím odlišuje, tak je to pouze častostí výskytu ideologické spjatosti právní regulace. Při uvědomění si systémových odlišností je však srovnání bez dalšího možné.³³

Není asi překvapením, že tento náhled buržoazních autorů nebyl sdílen mezi autory marxistickými. Československá právní věda počátku šedesátých let srovnatelnost podobného typu odmítla, a to s různou mírou vehemence: od popření možnosti jakéhokoliv smysluplného srovnání mezi systémy až po její připuštění za předpokladu, že bude zdůrazňovat přednosti a pokrokovost socialistického práva.

Extrémní antitezi k Loeberovým vývodům formuloval V. Knapp. Učinil tak nejprve na poli mezinárodním³⁴ a posléze na stránkách *Právníka*.³⁵ Svoji argumentaci postavil na poněkud extrémním vnímání klasického marxistického dogmatu o hospodářské základně a (právní) nadstavbě. Zdůraznil, že buržoazní komparatistika postupuje pouze formálně logickým zobecňováním formy, aniž by zohledňovala obsah. Dovojuje tak zevní, zdánlivou podobnost určitého právního institutu, na které pak nesprávně staví své komparativní vývody. Svůj náhled Knapp demonstroval pojmem „smlouvy“ jako předmětu mezi-systémového srovnání. Institut smlouvy se může na první pohled zdát bez dalšího srovnatelný, neboť jeho předmětem je, při určité míře zobecnění, „[...] *smluvní konsens, na jehož základě vzniká právní poměr, podle něhož je jedna strana povinna druhé straně odevzdat za úhradu předmět koupě a druhá strana je povinna jej převzít a zaplatit kupní cenu.*“³⁶ Tento formální konsens však vyrůstá v jednotlivých hospodářských systémech z podstaty, tedy odlišné povahy společenských vztahů. Uvědomění si podstaty, obsahu tohoto institutu pak vytváří nepřekonatelnou překážku jakémukoliv srovnání a v něm implicitně obsažené konvergenci mezi oběma typy právních systémů. Jak Knapp uzavírá: „*I tam, kde tedy socialistické právní formy odpovídají kapitalistickým (což se ostatně vyskytuje zřídka), jsou právní normy, resp.*

³² Viz např. Constantinesco, L.-J. Rechtsvergleichung. Band II – Die rechtsvergleichende Methode. Carl Heymanns Verlag: Köln, 1972, str. 129–136; David, R., Jauffret-Spinosi, C. Les grands systèmes de droit contemporains. 10e édition. Dalloz: Paris, 1992, str. 142–143.

³³ Drobnič, cit. výše, pozn. č. 31, str. 55–57.

³⁴ Knapp, V. Verträge im tschechoslowakischem Recht. 27 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 495 (1962/1963).

³⁵ Knapp, cit. výše, pozn. č. 8, str. 391–402.

³⁶ Tamtéž, str. 395.

*právní instituce podstatně rozdílné, neboť spočívají na zcela rozdílných ekonomických vztazích a vyjadřují zcela rozdílnou třídní vůli a zcela jiné třídní zájmy.*³⁷

Poněkud překvapivě však nakonec Knapp nedotahuje svoji vysoce scholasticou argumentaci o definiční nesouměřitelnosti právních norem pocházejících z různých hospodářských systémů do naprostého konce, tedy popření jakékoliv možnosti srovnání. Popírá pouze možnost jakéhokoliv „konvergenčního“ srovnání, tedy srovnávání, které by mohlo najít jakékoliv shodné body, společné principy či pojmy vlastní právním řádům obou systémů. Srovnání může být podle Knappa jenom „kontrastní“ – marxistickým výzkumem, který dostatečně zohlední obsah a nejenom formu právních norem a institutů, budou vyzvednuty přednosti socialistického práva a bude dán vědecký základ pro jeho propagaci.³⁸

I tento Knappův názor doznává v průběhu další dekády proměn. Na vnitrostátním fóru se Knapp k této konkrétní otázce již nevrací a na fóru mezinárodním jej odvolá.³⁹ Roli zde mohla hrát i skutečnost, že i jinak spíše zdrženliví a diplomatictí západoevropští autoři označili tyto Knappovy názory za „alogický“ výstřelek, poplatný ideologickému zadání.⁴⁰ H.-J. Bartels k „názorové rozkolísanosti“ některých východoevropských teoretiků s ohledem na otázky mezi-systémových srovnání v obecné rovině (tedy nikoliv adresně vůči Knappovi) dodává, že u některých socialistických komparativistů bylo zvykem, že poněkud jiné názory ventilovali kupř. při osobních jednáních na mezinárodních konferencích a setkáních a jiné pak v oficiálních publikacích, které vycházely ve východním bloku.⁴¹

Většinové ideologické východisko pro československou vědu srovnávacího práva v jejím vypořádání se s buržoazními právními řády formuloval R. Bystrický.⁴² Ten ve svém manifestu zdůraznil, že pokud nechce být socialistická věda v těchto otázkách odkázána na výsledky formalistické srovnávací metody buržoazní komparatistiky, musí dojít k vytvoření marxistické srovnávací právovědy. „Jde o to, neomezovat se na defenzivní odmítání buržoazní srovnávací metody, ale vytvořit ofenzivní socialistickou metodu.“⁴³ Tato metoda má odhalit zaujatost a tendenčnost formalistické buržoazní komparatistiky, jejíž „[...] metody, duch a cíle [...] jsou takové, že patří často spíše do arzenálu nástrojů studené války a antikomunismu než do právní vědy“.⁴⁴

³⁷ Tamtéž, str. 397.

³⁸ Tamtéž, str. 399.

³⁹ Bartels, H.-J. Methode und Gegenstand intersystemarer Rechtsvergleichung. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck): Tübingen, 1982, str. 25.

⁴⁰ Viz např. Drobnig, cit. výše, pozn. č. 31, str. 47.

⁴¹ Bartels, H.-J., cit. výše, pozn. č. 39, str. 55.

⁴² Bystrický, cit. výše, pozn. č. 26.

⁴³ Tamtéž, str. 634.

⁴⁴ Tamtéž, str. 632.

Hlavní devizou marxistické srovnávací metody je, že se neomezuje na pouhé formálně-logické povrchní zobecňování právních norem či institucí, ale provádí kritickou analýzu jejich vztahů. Činí tak v souladu s principy dialektického materialismu při zohlednění hospodářských, historických, demografických, kulturních, sociálních podmínek té které země a jejího právního řádu. Pro ukázkou předností marxistického přístupu zmiňuje Bystrický příklad, který je – s ohledem na jeho vypovídající hodnotu – vhodné ocitovat v jeho plné délce: „Tak např. zvýší-li se pravomoc soudce v socialistických zemích a přenášeli se určité funkce na společenské orgány a organizace, je to zjev pokrokový, vyplývající z celé společenské soustavy, z výchovy a volby soudců, z povahy společenských organizací. Jestliže se totéž činí v buržoazní zemi, znamená to, že se soudci, který je plně závislý na mocenském aparátě monopolů, dávají větší možnosti používat zvláště, proti níž poskytovaly původní buržoazní řády alespoň nějaké záruky. A tak zdánlivě pokrokový zákon může v buržoazních státech zakrývat opouštění tradičních záruk. Práva a záruky poskytované obhajobě se jeví v docela jiném světle v kapitalistickém státě, drásaném třídními rozpory, a v socialistickém státě, kde je záruka zákonnosti zajišťována nejen soudními řády, ale celou soustavou kontroly lidovými orgány, odbory, organizací mládeže, generální prokuraturou.“⁴⁵

Na závěr svého příspěvku formuluje Bystrický úkoly, které má marxistická srovnávací právověda ve vztahu k právním řádům kapitalistických států plnit:

- a) „napomáhat dokonalému poznávání cizích právních řádů a jejich správné aplikaci na základě kolizních norem;
- b) napomáhat hlubšímu chápání společenského života všech zemí, zejména i v nově vzniklých státech;
- c) odhalovat reakční podstatu imperialistických právních institucí;
- d) vyzvedat přednosti a nové kvality socialistického práva jakožto práva vyššího typu;
- e) napomáhat sblížení a pokud možno sjednocování stanovisek při právní úpravě vztahů v mezinárodním styku, zejména v oblasti hospodářské, dopravní a tím přispívat k mírovému soužití.“⁴⁶

Srovnání mezi právními řády náležejícími do obou hospodářských soustav je tedy možné. Jeho účel je však určován obecnými principy dialektického materialismu, které určují jeho cíl: odhalit a odsoudit zaostalost buržoazních právních institucí a naopak propagovat pokrokovost socialistického práva. K tomuto jasnému vymezení marxistické srovnávací právovědy jako typu konfrontace pak přistupují poněkud „smířlivější“, či spíše pragmatické cíle na úrovni mezinárodní: využití poznatků získaných srovnáváním v oblasti mezinárodního obchodu, mezinárodního práva soukromého a pro činnost v mezinárodních organizacích.

⁴⁵ Tamtéž, str. 633.

⁴⁶ Tamtéž, str. 636–637.

2.4 Sociologizující tendence konce šedesátých let

Postupné uvolňování druhé poloviny šedesátých let se projevilo i ve zde zkoumané otázce, a to především ve dvou ohledech. Za první, srovnávací právo je obohaceno, v souladu s oficiální sovětskou doktrínou, o sociologizující aspekty. Za druhé, motivace mezi-systémového srovnání coby srovnání výlučně kontrastního a konfrontačního je změkčena, či již není zdůrazňována vůbec.

Proměnu anoncuje V. Knapp příspěvkem v Právniku v únoru roku 1968.⁴⁷ Zde nejenom, jak již bylo popsáno výše, mění náhled na otázku, zda je srovnání v právu metodou, či vědním oborem, ale také již neprotestuje proti mezi-systémovým srovnáním. Článek se namísto útočné politické rétoriky zaměřuje na poměrně nekonfliktní otázky metodologie, o kterých bude řeč dále.

V porovnání s počátkem 60. let v již naprosto jiném tónu je psán příspěvek Pavla Kalenského *K některým teoretickým problémům srovnávací právní vědy*.⁴⁸ Z větší části se jedná o reprodukci západních debat a doktrinálních sporů, se skoro výlučnou citací západních autorů. Příspěvek je psán velice smířlivým a otevřeným stylem, s většinou závěrů by mohl souhlasit i leckterý levicověji zaměřený západní komparatista šedesátých let; ostatně obrat „marxistická srovnávací právní věda“ se objevuje v celé práci pouze jednou, a to na předposlední straně. S ohledem na otázku možnosti mezi-systémových srovnání je patrná snaha o revizi a změkčení výhrad formulovaných počátkem šedesátých let. Z autorova vnímání tehdejší debaty je „[...] patrné, že žádný z diskutujících nerazil nikdy dogmatickou a absurdní tezi, že vědecké srovnání práva socialistických a kapitalistických států není se zřetelem k odlišnosti jejich politické a ekonomické podstaty možné, a všichni – byť s poněkud odlišnou argumentací – zdůrazňovali důležitost takového srovnání“.⁴⁹ Tento článek pak P. Kalenský doplňuje ještě jednou, obdobně laděnou prací z roku 1970, kde je již spojení sociologického výzkumu v oblasti srovnání v právu hlavním tématem.⁵⁰

Koncem šedesátých let se do diskuse na téma srovnávací právní věda zapojují také slovenští autoři. Za zmínku stojí především soubor statí Štefana Lubyho z roku 1970, který postupně vyšel na stránkách Právneho obzoru,⁵¹ a také příspěvky další.⁵² Publikované názory Š. Lubyho nejsou natolik „otevřeně reakční“

⁴⁷ Knapp, V. Některé metodologické problémy srovnávací právní vědy. Právník, 1968, č. 2, str. 91.

⁴⁸ Právník, 1968, č. 4, str. 289–304.

⁴⁹ Tamtéž, str. 300.

⁵⁰ Kalenský, P. Některé otázky použití sociologických metod v oblasti srovnávací právní vědy. Právník, 1970, č. 11, str. 955.

⁵¹ Predmet porovnávej právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 1, str. 3; Funkce porovnávej právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 6, str. 489; Vývoj a výhledy porovnávej právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 7, str. 599.

⁵² Viz např. Petrušáková, J. K pojmu porovnávací právoveda. Právny obzor, 1970, č. 8, str. 700.

jako výše citované práce P. Kalenského, v porovnání s náhledy před necelou dekádou jsou však znatelně liberálnější. Luby se stále drží základního ideologického vymezení hranice mezi-systémových srovnání, tedy že „[...] *socialistická komparatistika nepovažuje za svoju úlohu ani zevšeobecnenie ani syntézu ani kompromis, ale preukázanie pokrokovosti, a preto nadrazenosti socialistického spoločenského zriadenia a práva*“.⁵³ Práce však opouští dřívější výlučně marxistickou rétoriku; rozpor v náhledu na možnosti mezi-systémových srovnání, který byl dříve zobrazován coby zásadní rozpor mezi buržoazní a marxistickou srovnávací právní vědou, je vnímán coby rozdíl mezi pohledem „idealistické právní teorie“ a „materialistické právní teorie“. Vyznění některých prací je pak i umírněně kritické – Luby zdůrazňuje zaostávání materialistické (tj. socialistické) srovnávací právní vědy za buržoazními pracemi.⁵⁴

2.5 Normalizace a vnitřní diferenciacie v rámci sovětského bloku

Od sedmdesátých let dochází v rámci východního bloku s ohledem na možnosti a cíle mezi-systémových srovnání k názorovému štěpení. Tato diferenciacie předznamenává další osud srovnávací právní vědy v jednotlivých státech. Její vznik je vysvětlitelný politickým klimatem a mírou postupně „liberalizace“ v jednotlivých státech komunistického bloku. Zatímco Sovětský svaz, Německá demokratická republika, Bulharsko a Československo nadále drží ideologickou linii vytyčenou na počátku šedesátých let, náhled maďarské, polské, rumunské (a už vůbec nemluvě o jugoslávské) komparatistické literatury se této linii počíná vzdalovat.

Prubířským kamenem zde bylo právě centrální dogma marxistické srovnávací právní vědy, tedy že jakékoliv mezi-systémové srovnání může dojít pouze k jedinému výsledku: prokázání nadrazenosti a pokrokovosti socialistického práva vůči právu buržoaznímu. Tento kánon marxistické srovnávací právovědy je ve státech pokrokového křídla postupně nahlodáván. Jasný rozchod s tímto axiomem učinila maďarská komparatistika pod vedením I. Szabóa. V roce 1977 vydává budapeštský Institut pro právní a správní vědy Maďarské akademie věd sborník s názvem *„A Socialist Approach to Comparative Law“*.⁵⁵ V úvodním příspěvku, ve kterém se I. Szabó pokusil zformulovat nový přístup k „socialistické“ srovnávací právní vědě, se Szabó zřiká výše popsaného centrálního axiomu marxistické srovnávací právovědy. Zdůraznil, že poznání [*cognition*] musí v každé objektivní vědě být něco jiného než prokázání určité skutečnosti [*demonstration*]. Cíl srovnání nemůže být fixován před samotným poznávacím procesem; rozdílnost či shodnost mohou být pouze výsledkem srovnávacího procesu,

⁵³ Luby, Š. Funkce porovnávej právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 6, str. 489, na str. 493.

⁵⁴ Luby, Š. Predmet porovnávej právnej vedy. Právny obzor, 1970, č. 1, str. 3, na str. 19–21.

⁵⁵ Szabó, I., Péteri, Z. (eds.), Sijthoff, Leyden a Akadémiai Kiadó: Budapešť, 1977.

nikoliv jeho zadáním.⁵⁶ S odhozením výsledkové zaujatosti pak také padá další z centrálních kánonů marxistické srovnávací právovědy: totiž že srovnání s buržoazními právními řády může být pouze kontrastní, nikoliv konvergenční.

I. Szabó a jeho kolegové (za všechny je vhodné zmínit alespoň Z. Péterihó, F. Mádlu, A. Harmathyho či L. Sóloyma) se tak od sedmdesátých let snaží v oblasti srovnání v právu nalézt cosi, co by se dalo nazvat pověstnou „třetí cestou“.⁵⁷ Na jednu stranu nalezneme v jejich pracích „zbytkovou“ socialistickou terminologii. Na druhou stranu však opouštějí otevřenou marxistickou rétoriku a snaží se svoji metodologii a postupy postavit na něčem solidnějším než dialektice třídního boje. Ve výsledku se pak jedná patrně skutečně o „socialistický“, a nikoliv „marxistický“ přístup ke srovnání v právu. Szabóův teoretický rámec pro „socialistický přístup k srovnávacímu právu“ by, pokud by nebyl znám autor, bylo možné vnímat také jako práci západního, byť silně sociálně orientovaného a z levicových pozic kritického teoretika. Obsahově se však jedná o naprosto jinou úroveň výzkumu.

Československo, stejně jako kupříkladu Německá demokratická republika, zůstaly po celá sedmdesátá a osmdesátá léta věrně výchozími dogmatům z počátku šedesátých let. Jak kupříkladu neochvějně zdůraznily výstupy ze zasedání Ústavu státu a práva NDR z roku 1981: „Srovnávání mezi právními řády je nezbytnou součástí boje proti buržoazní právní ideologii a proti současnému buržoaznímu právu. V tomto, v rámci politického a ideologického třídního boje probíhajícím střetu, tj. zápolení s buržoazním právem a buržoazní teorií práva, je srovnávací metoda nepostradatelná, neboť poukazuje na nespravedlivost tohoto práva pro pracující stejně jako nedostatky buržoazní právovědy, a zároveň demonstrovuje nadřazenost socialistického práva a marxistické právní vědy. Odmítnutí antikomunismu a šíření pravdy o státu a právu v kapitalismu a socialismu nejsou bez srovnání v právu možné.“⁵⁸

Tvrdá marxistická linie je nicméně změkčena s ohledem na význam komparatistiky pro utváření pravidel mezinárodního obchodu a hospodářské vztahy

⁵⁶ Szobó, I. Theoretical Questions of Comparative Law. In: Szabó, I., Péterihó, Z. (eds.) A Socialist Approach to Comparative Law. Sijthoff, Leyden a Akadémiai Kiadó: Budapešť, 1977, str. 41.

⁵⁷ Pro bližší bibliografické údaje poctu I. Szabóvi, Péterihó, Z. (ed.) Legal Theory – Comparative Law. Studies in Honour of Profesor Imre Szabó. Budapešť: Akadémiai Kiadó, 1984, str. 1–11.

⁵⁸ Grahn, W. Zur Notwendigkeit rechtsvergleichender Forschung im Sozialismus. In: Die Rolle der Rechtsvergleichung in der Rechtswissenschaft, Rechtsausbildung und Rechtspraxis der DDR sowie in der ideologischen Auseinandersetzung. Aktuelle Beiträge der Staats- und Rechtswissenschaften, Heft 261. Akademie für Staats- und Rechtswissenschaften der DDR: Potsdam-Babelsberg, 1982, str. 31. Ke stejným závěrům dochází i ostatní autoři z daného sborníku, viz např. také Zimmerman, B. Die Rolle der Rechtsvergleichung in der Rechtswissenschaft, Rechtsausbildung und Rechtspraxis der DDR sowie in der ideologischen Auseinandersetzung – Referat, tamtéž, str. 7–14.

mezi oběma ekonomickými soustavami. Zde i východoněmečtí autoři uznávají, že srovnání v právu může mít za následek konvergenci v otázkách řešení obdobných problémů, které se vyskytují v právních řádech obou systémů. Je přirozeně zdůrazněno, že jednotlivé právní formy či instituty nemohou být nikdy systémove neutrální, neboť realizují odlišné hospodářské a politické zájmy.⁵⁹ Nicméně již samotné uznání, že v rámci obou systémů mohou existovat obdobné typy problémů, které je možné na mezinárodní úrovni řešit za pomoci právní komparatistiky, je osvěžujícím uvolněním jinak neprůstředné marxistické sevřenosti s ohledem na zadání i výsledek.

Sedmdesátá a osmdesátá léta v Československu nepřinášejí, s ohledem na zajímavé debaty let šedesátých, mnoho nového. Necháme-li stranou první vydání Knappových *Velkých právních systémů*,⁶⁰ pak jediná ucelená práce, která spatřila světlo světa, je monografie Milana Štefanoviče *Porovnávání práva – socialistická právní komparatistika* z roku 1987.⁶¹ Štefanovičova práce je mentálně pevně usazena v oficiální marxistické dogmatice a kromě systematizace dosavadních debat je její přínos minimální. Pro ilustraci stylu a vyznění práce snad jen několik citátů: „Buržoázia využíva a zneužíva aj právnu komparatistiku na boj proti socializmu.“⁶² „Komparatistika v rukách mnohých buržoazných teoretikov je teoriou kovergencie ako nebezpečnej, útočnej a dôkladne rozpracovanej ideologickej platformy. Je nástrojom ideologického boja proti socialistickým krajinám.“⁶³ „Porovnávání práva [...] se stáva naliehavým. Treba poznať rozpory v buržoazných právnych poriadkov pre potreby úspešného ideologického boja i pre propagandu a vplyvanie na právne vedomie.“⁶⁴ A konečně „[...] socialistický právnik má jediné východisko pri porovnávaní – je to marxisticko-leninská teória štátu a práva, marxisticko-leninský svetový názor [...]. Objektivizácia totiž neprichádza do úvahy, nemôže viesť k výsledkom, nemôže byť prospesná a hodnotná.“⁶⁵

Intelektuální skromnost práce vyjde na povrch nejenom v porovnání se soudobými pracemi maďarskými či polskými, ale také s ohledem na výše popsané československé práce konce let šedesátých. Ostatně i V. Knapp, recenzent práce, který následně publikoval také v Právniku samostatnou recenzi na tuto knihu, zůstal s ohledem na její kvality poněkud rezervovaný.⁶⁶ Pochválil sice skutečnost, že s ohledem na to, že se jedná o první československou monografii na toto téma, tato práce zaplňuje „dávnu a citelnou mezeru“ v československé právní vědě. Stejně tak kvitoval s povděkem, že v oblasti metodologické se práce opírá

⁵⁹ Stargardt, M. Zur intersystemarer Rechtsvergleichung. Tamtéž, str. 25–29.

⁶⁰ Nakladatelství Academia: Praha, 1972.

⁶¹ Vydavatelstvo VEDA Slovenskej akadémie vied: Bratislava, 1987.

⁶² Tamtéž, str. 8.

⁶³ Tamtéž, str. 18.

⁶⁴ Tamtéž, str. 33.

⁶⁵ Tamtéž, str. 36.

⁶⁶ Knapp, V. Recenze: Kniha o srovnávací právní vědě. Právník, 1989, č. 3, str. 280.

o historickomaterialistické pojetí práva, tj. chápe jej v jeho historickém třídním kontextu. S ohledem na samotné srovnávání, tedy na právně-geografické pasáže, byl však již kritický.

Československá srovnávací právní věda tak až do listopadu 1989 setrvává, přinejmenším oficiálně, na základních dogmatických pozicích formulovaných na počátku let šedesátých. S ohledem na možnost mezi-systémových srovnání to znamená zaujaté či determinované srovnání: cílem mezi-systémové komparatistiky je rozkrýt reakční podstatu kapitalistických právních řádů a demonstrovat předností socialistického práva coby práva vyššího typu.

3. Metodologie marxistické srovnávací právní vědy

Při hledání odpovědi na otázku, zda „samostatná“ marxistická srovnávací právo-věda měla nějakou samostatnou metodologii, která z ní činila něco odlišného od buržoazní komparatistiky, narazí člověk záhy na situaci známou ze studia mnoha jiných oborů komunistického práva: na rozpor mezi oficiální rétorikou ohledně metody srovnání a jejím faktickým provedením v případě, kdy se někdo chtěl do nějakého smysluplného srovnávání skutečně pustit.

Pokud necháme stranou i na marxistickou právní vědu intelektuálně nepřilíš obohacující výroky typu: „*Pri metodickom aspekte však nejpodstatnejším pre socialistickú marxistickú komparatistiku je východisko a cieľ, zohľadnenie, rešpektovanie a sledovanie politiky strany*“,⁶⁷ a také necháme stranou metody, které by si marxistická srovnávací právní věda mohla půjčit v rámci svého koketování se sociologií,⁶⁸ pak nezbyvá než konstatovat, že seriózní rozpracování metodologie srovnání v marxistickém pojetí nalezneme snad pouze v pracích V. Knappa. I zde jsou však patrné dvě úrovně: ideologická a praktická.

Poněkud hutná ideologická rovina staví na klasických postulátech marxismu-leninismu. Z nich je pro srovnání v právu klíčový dialektický (historický) materialismus (dialektická logika). Jejím hlavním cílem je neustále přihlížet k reálnému obsahu pojmů. Knapp zde staví do protikladu pseudo-objektivní buržoazní formální logiku na straně jedné a dialektický materialismus, který bere v potaz základnu a obsah pojmu, na straně druhé.⁶⁹ V praxi srovnávacího práva to má znamenat, že zatímco buržoazní formalistická komparatistika postupuje pouhým formálně-logickým zobecňováním, čímž dosahuje nekorektních (realitě neod-

⁶⁷ Štefanovič, cit. výše, pozn. č. 61, str. 120. Ve své monografii z roku 1987 věnuje Štefanovič otázce „metodologie“ necelé 4 strany, jejichž myšlenkové shrnutí je obsaženo v citátu přetištěném v textu.

⁶⁸ Kalenský, cit. výše, pozn. č. 50.

⁶⁹ Knapp, V. K některým metodologickým problémům vědy o státu a právu. Právník, 1976, č. 10, str. 872, na str. 874.

povídajících) výsledků, dialektická logika, která jde od zevní formu k obsahu, je schopna uchopit reálný obsah zkoumaných právních institutů či fenoménů.⁷⁰

Knapp tento postup později diferencoval na zkoumání jevů a podstaty ve třech úrovních:

- (i) právní norma jako výraz formálního práva;
- (ii) právo fungující, tj. právní norma existující jako součást společenského vědomí;
- (iii) společenské vztahy právem upravované.

Postup při zkoumání ve srovnávacím právu je dle Knappa postup od (i) k (iii) a neustálé přibližování se podstatě společenského jevu, čehož je právní norma pouhým vnějším znakem. Předmětem srovnání by pak měl být společenský jev, respektive právní úprava s ohledem na společenský jev, nikoliv pouhé srovnávání zákonných textů.⁷¹

S ohledem na výše uvedenou praktickou rovinu zkoumání, tedy to, že předmětem srovnání má být nejenom formální zákonný text, ale především společenský jev právem upravovaný, se Knapp neodlišuje od většinového názoru západních autorů. I západní věda srovnávacího práva běžně uvádí, že porovnávání práva nemá být jenom o formálním srovnání právních institutů či zákonných textů v jednotlivých odvětvích práva, ale má přitom být zohledněn také kontext dané právní úpravy a její reálné fungování v rámci společnosti. V čem se ale marxistický přístup od náhledu západních autorů liší, je váha, kterou je možné dát společenskému či kontextuálnímu faktoru: zatímco v západní teorii je kontext korektivem výkladu normy, v marxistické teorii je alfou i omegou srovnání.

Klasická západní teorie „normativní“ komparatistiky bude vskutku brát psané normy (či jiné prameny práva typické pro danou právní kulturu) jako výchozí bod zkoumání. Závěry dosažené na základě srovnání norem (zákonných textů) mohou být korigovány s ohledem na kontext či reálný společenský život normy; společenský kontext normy však nemůže naprosto přepsat její obsah, neboť v takovém případě by se již nejednalo o – ze své definice normativní – srovnání v právu, ale o výzkum v oblasti právní sociologie. Marxistická srovnávací právní věda se však v tomto ohledu liší. Ponecháme-li stranou aspekt ideologický a případy „zaujatého“ srovnání, pak srovnávání v marxistické komparatistice je do všech důsledků dotaženou kritickou teorií práva, podobně jako *ad absurdum* praktikované feministické, environmentální, anti-koloniální či jiné kritické teorie práva.

V marxistickém pojetí je však jasné, že při srovnání v právu se nejednalo o žádnou právní sociologii, kde by byl prováděn jakýkoliv reálný sociologický výzkum, který by mohl sloužit jako vstupní údaj. Sociologické údaje jsou na-

⁷⁰ Knapp, V. K otázce socialistické srovnávací právní vědy. Právník, 1963, č. 3, str. 391, na str. 394–395.

⁷¹ Knapp, V. Některé metodologické problémy srovnávací právní vědy. Právník, 1968, č. 2, str. 91, na str. 94–95.

hrazeny třídním pohledem na věc a schematismem, kdy je-li cokoli „západní“, tak to má zároveň všechny možné negativní atributy. Ostatně příklon „pozdní“ marxistické vědy k právní sociologii měl patrně představovat jedno z posledních záchranných lan pro udržení jakéhokoliv předmětu výzkumu.⁷²

Mezi další kánony marxistické vědy, které měly taktéž nalézt uplatnění ve srovnávací právovědě, lze zařadit princip jednoty vědy a praxe a princip dialektické jednoty protikladů.⁷³ Kouzelná na uplatnění těchto kategorií je úporná snaha sloučit neslučitelné: tedy zachovat alespoň minimum požadavků formální logiky a přitom dojít k politicky správným výsledkům „bádání“. Dialektická logika je tudíž charakteristická tím, že „[...] nemá tak rigidní pravidla správného myšlení, jako má logika formální, a že připouští pružnější myšlení (nikoliv ovšem v rozporu s logikou formální) [sic!] [...] Logické formy a zákony nejsou prázdná slupka, nýbrž odraz objektivního světa.“⁷⁴

Ve zbytku praktické argumentace pak Knapp do československé debaty přejímá prvky srovnatelnosti (*comparatum*, *comparandum* a *tertium comparationis*) a práci s těmito logickými kategoriemi za pomoci analýzy, syntézy, indukce a dedukce.⁷⁵ V tomto ohledu se vytváření společných rysů (*tertium comparationis*) z výchozích prvků srovnání (*comparatum* a *comparandum*) nikterak neliší od stejných debat a kategorií existujících v tehdejších buržoazních debatách o srovnávací právovědě a její metodě.⁷⁶ Zde se jedná o skutečně nezbytné metodologické jádro každého mentálního procesu srovnávání, se kterým, zdá se, nepohnula ani marxistická dialektika.

Z výše uvedeného je tedy patrné, že metodologie jako taková byla ve marxistické srovnávací právovědě tak trochu Popelkou. Pokud odškrábeme z těch několika prací, které se jí vůbec zabývaly, nánosy ideologické patiny, pak nám zbude jenom několik základních metodologických postupů, které jsou málem intuitivní. Nerozpracovanost otázek metodologie v marxistické vědě srovnávacího práva je však pochopitelná: nač by bylo zapotřebí trávit čas meditací nad vlastní metodou srovnání, když cíl, kterého by tato metoda mohla dosáhnout, byl, přinejmenším s ohledem na mezi-systémové srovnání, tak jako tak znám předem.

⁷² Srov. v tomto ohledu z dnešního pohledu úsměvný příspěvek Knapp, V., Masopust, Z. Pokračování sovětské diskuse o pojmu práva. Právník, 1985, č. 8, str. 730. Autoři se zde snaží vypořádat s aktuálními závěry sovětské právní vědy a skutečností, že právo, i přes všechny předpovědi sovětských teoretiků, nemá stále tolik slušnosti, aby odumřelo. Řešením se zdá být „zákonitá potřeba vytvoření širšího přístupu k právu“, tedy redefinice pojmu práva jako takového, který by napříště zahrnoval i aspekty marxistické právní sociologie.

⁷³ Knapp, cit. výše, pozn. č. 69, str. 872–894.

⁷⁴ Tamtéž, str. 886 [vnitřní citace vypuštěny autorem].

⁷⁵ Knapp, cit. výše, pozn. č. 71, str. 94–95.

⁷⁶ Viz např. Bartels, H.-J. Methode und Gegenstand intersystemarer Rechtsvergleichung. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck): Tübingen, 1982, 2. kapitola, § 4, část II. (str. 90–120) a obsáhlou literaturu tam citovanou.

4. Výstupy a osobnosti

Klíčovou osobností srovnávacího práva v komunistickém Československu byl bezesporu akademik Viktor Knapp. Byl činný nejenom na fóru vnitrostátním, ale především na fórech mezinárodních. Jeho intelektuální a především také jazykové znalosti jej do značné míry předurčovaly k úspěchu na tomto poli. Jak již bylo konstatováno výše, Knapp byl vybrán za jednoho z editorů projektu *International Encyclopedia of Comparative Law*. Aktivně přednášel v zahraničí, mimo jiné na pařížské Sorbonně (*Paris I – Panthéon Sorbonne*) či štrasburské *Faculté internationale de droit comparé*. Hojně publikoval v zahraničí (především ve francouzštině a němčině).⁷⁷

Knappův dopad na mezinárodní vědu srovnávacího práva nicméně bývá v českém prostředí poněkud přeceňován. S výjimkou nepopíratelného úspěchu v podobě pozice editora Encyklopedie nenalezla jeho vlastní tvorba publikovaná v zahraničí výraznější odezvy. Z jeho prací bývají v sedmdesátých a osmdesátých letech citovány především dva články,⁷⁸ publikované v šedesátých letech, a to pro jejich ideologickou vyhraněnost, kterou popřel možnost mezi-systémových srovnání mezi právními řády socialistickými a kapitalistickými. Knappovy názory tak představovaly antitezi jakéhokoliv západního autora, a proto jimi byly citovány. V novější literatuře či obecné literatuře srovnávacího práva, která se již nevypořádává s ideologickými otázkami srovnání mezi Západem a Východem, však již jakékoliv citace chybí.⁷⁹

Při studiu Knappových českých prací nelze přehlédnout značnou názorovou rozkolísanost. V oblasti v tomto příspěvku studované, tedy srovnávacím právu, je z výše uvedeného patrné, že V. Knapp měnil názory na klíčové otázky oboru průběžně v souladu s aktuálním ideologickým zadáním. Vždy se jednalo o názory velice dobře zdůvodněné, přičemž kvalita argumentace o třídu převyšovala většinu tehdejších autorů. To však nic nemění na obsahu daných názorů. Samostatnou kategorií pak tvoří práce čistě ideologické, především tedy z padesátých a sedmdesátých let.

⁷⁷ Srov. č. 12 Právníka ročník 1993, který byl publikován jako pocta V. Knappovi k osmdesátým narozeninám. Tato pocta však poněkud (ne)překvapivě neobsahuje bibliografii poctěného, pouze poznámku o tom, že „více než 100 jeho prací, knižních i časopiseckých, bylo publikováno téměř ve všech evropských zemích, v USA, v Kanadě, v Mexiku atd.“ (str. 976).

⁷⁸ Verträge im tschechoslowakischen Recht. 27 Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht 495 (1962/1963) a Quelques problèmes méthodologiques dans la science du droit comparé. 12 Revue internationale des sciences sociales, Série des sciences juridiques 75 (1968).

⁷⁹ Srov. kupř. základní práce jako je Zweigert, K., Kötz, H. Introduction to Comparative Law. 3rd ed. Clarendon Press: Oxford, 1998; Constantinesco, L. J. Rechtsvergleichung. Band I, II a III. Carl Heymanns Verlag: Köln, 1971, 1972 a 1983; David, R., Jauffret-Spinozi, C. Les grands systèmes de droit contemporains. 10e édition. Dalloz: Paris, 1992.

Výsledný obraz činnosti V. Knappa na poli československé srovnávací právní vědy tak zůstává poněkud rozpačitý. Knappova vlastní biografie *Proměny času*⁸⁰ nám při studiu jeho osobnosti nebude příliš nápomocna. Jedná se o biografii vysoce selektivní, která pouze potvrzuje pravidlo, že paměti člověk nepíše proto, aby některé věci zvečnil, ale proto, aby se na ostatní věci raději zapomnělo.

Srovnání v československém právu se však věnovala i řada dalších autorů.⁸¹ Byli činní především na poli vnitro-systémových srovnání, tedy studia právních řádů socialistických států, a to v různých oblastech práva – práva soukromého,⁸² veřejného⁸³ i právní historie.⁸⁴ Vzácnější byly studie týkající se práv kapitalistických států, tedy pokusy o mezi-systémové srovnání či častěji spíše základní „právní geografii“, tedy o statický popis práv kapitalistických států, doprovazený o odpovídající ideologické vyznění.⁸⁵

Jinou oblastí práva, kde se také uplatňovaly či podle socialistických plánovačů měly uplatňovat výstupy socialistické srovnávací právovědy, byla oblast mezinárodní spolupráce, a to ve dvou aspektech. Za prvé, socialistické srovnání mělo poskytnout socialistickým právníkům dostatečné ofenzivní argumentační prostředky pro otázky mezinárodněprávní harmonizace na půdě orgánu OSN i jinde. Za druhé, vnitro-systémová srovnání měla poskytnout znalosti a podklady pro harmonizaci či sblížení úprav socialistických států v oblasti obchodu, především tedy v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci.⁸⁶

Konvergence socialistických právních řádů vypracováním obecných zásad a modelových kodexů skrze srovnání v právu však nebyl zdařilý projekt. Tuto skutečnost otevřeně přiznává kupříkladu maďarský autor G. Eörsi.⁸⁷ Poukazuje na to, že zatímco civilní a obchodní úpravy v rámci evropských buržoazních států sdru-

⁸⁰ Praha: Prospektum, 1998.

⁸¹ Solidní bibliografický přehled poskytuje Štefanovič, cit. výše, pozn. č. 61, str. 41–44 a 78–90.

⁸² Viz např. Čížkovská, V. Vlastnická soustava evropských socialistických států. Academia: Praha, 1975.

⁸³ Viz např. Peška, P. Ústavy lidově demokratických zemí. Orbis: Praha, 1954; Štefanovič, M., Leninov družtevný plán. Aplikácia v roľníckom výrobnom družstevníctve socialistických krajín. Veda: Bratislava, 1980; Madar, Z. Právo socialistických států a péče o životní prostředí. Academia: Praha, 1983 aj.

⁸⁴ Viz kupř. Vlček, E., Mates, P. Dějiny státu a práva socialistických zemí (SSSR, PLR, BLR, MLR, NDR, SFRJ). Státní pedagogické nakladatelství: Praha, 1977 aj.

⁸⁵ Viz např. Blahož, J. a kol. Státní právo kapitalistických zemí. Praha: Panorama, 1985; Blahož, J. Ústavní soudnictví v kapitalistických státech. Academia: Praha, 1975; Kačer, L., Základy státního práva kapitalistických států. Univerzita Komenského: Bratislava, 1978 aj.

⁸⁶ Viz např. Kunz, O. Vědecko-technická revoluce a některé právní otázky socialistické ekonomické integrace. Právník, 1975, č. 6, str. 565; Harmathy, A. Unifikácia a zblížovanie práva v rámci socialistickej ekonomickej integrácie. Právny obzor, 1976, č. 6, str. 518.

⁸⁷ Eörsi, G., Convergence in Civil Law? In: Szabó, I., Péteri, Z. (eds.) A Socialist Approach to Comparative Law. Sijthoff, Leyden a Akadémiai Kiadó: Budapešť, 1977, str. 45–94.

žených v rámci Evropských hospodářských společenství se vskutku sblíží, situace v případě socialistických států sdružených v RVHP je opačná: zatímco v počátku byly tyto právní úpravy, vytvořené, s výjimkou úpravy sovětské, v přibližně stejném časovém úseku, stavěny na obdobných základech, nyní se fakticky rozcházejí.⁸⁸ Ač bylo v rámci RVHP dosaženo harmonizace v otázkách několika smluvních instrumentů mezinárodního obchodu, celkové výsledky jsou zanedbatelné.⁸⁹

Výstupy československé srovnávací právovědy zůstaly tedy co do kvantity a kvality dost omezené. I ten nemnohý výstup však doznává vnitřní diference: zatímco debata šedesátých let o úloze srovnávacího práva je sice vedena navýsost ideologicky, tehdejší autoři nicméně zároveň sledují buržoazní literaturu a svým způsobem na ni také reagují. Naproti tomu kvalita „srovnávacích“ výstupů z let sedmdesátých a osmdesátých se o třídu či dvě propadá: co zbývá, je omezená „právní geografie“, tedy statický popis právní úpravy cizích států, který někteří teoretici právní komparatistiky ani za srovnání v právu nepovažují. K výrazům, které používají samotní socialističtí autoři pro popis situace sedmdesátých a osmdesátých let v oblasti právní komparatistiky, patří zanedbání,⁹⁰ zaostávání⁹¹ či obcházení právní komparatistiky⁹² ze strany právní vědy.

Výše naznačený vývoj je pochopitelný; věrně opisuje obecnou politickou situaci v komunistickém Československu a také stav právnických elit, které by byly případně schopny jakéhokoliv srovnávacího přesahu. Srovnání v právu jako takové reálně mizí z učebních osnov a i z metodologie zkoumání práva. Na druhou stranu však tento postup není až tak překvapivý: u „vědy“, která se definuje coby nástroj třídního boje s jasným vědeckým výstupem, je jasné, že atraktivita jejího zkoumání nebude velká.

5. Úloha srovnávací právní vědy po roce 1989

Československá a později česká právní věda, která byla vystavěna na personální a do značné míře i ideové kontinuitě, nevíta po roce 1989 právní komparatistiku jako dávno ztracenou dceru. Jakékoliv právní řády procházející transformací nutně hledají zahraniční vzory a inspirace. Je zbytečné znovu vynalézat kolo. Nejinak tomu bylo i v porevolučním Československu. Nicméně v okamžiku, kdy měla přijít historická hodina pro srovnání v právu coby nástroj právní změny, v ten okamžik se naplno ukázala neschopnost znormalizované právní obce tuto metodologii využít ve prospěch právních změn.

⁸⁸ Tamtéž, str. 66–67.

⁸⁹ Tamtéž, str. 80–81.

⁹⁰ Knapp, V. Recenze: Kniha o srovnávací právní vědě. Právník, 1989, č. 3, str. 280.

⁹¹ Petruľáková, J. K pojmu porovnávacia právoveda. Právny obzor, 1970, č. 8, str. 703.

⁹² Štefanovič, cit. výše, pozn. č. 61, str. 42.

Důvody pro minimální využití srovnání v právu jako nástroje právní změny počátku devadesátých let jsou především dvojí: nechuť a neschopnost. Nechuť k větší inspiraci zahraničními vzory byla motivována, především v oblasti komplexních kodifikací, jako by byl občanský či trestní zákoník či procesní kodexy, obavou ze ztráty vlivu. Kdyby mělo po roce 1989 dojít k sepsání nového kodexu pod zahraniční inspirací, či přímo k převzetí některého z novějších západních kodexů, dekády budovaná doktrína a z ní plynoucí vliv a postavení akademických pracovníků by byly nenávratně ztraceny: všichni by se ocitli v bodě nula. Proto se mohlo zdát, s ohledem na partikulární zájmy klíčových osob, vhodnější vydat se cestou komplexních novel stávajících předpisů.

I nad rámec chuti či nechuti k přejímání osvědčených modelů skrze srovnání v právu pak zůstávala ještě zásadnější otázka: otázka schopnosti reálné komparatistiky a práce s „buržoazními“ právními řády, a to jak po stránce metodologické, tak po stránce jednoduché jazykové kompetence. Jak bylo uvedeno výše, normalizační „právovéda“ srovnání v právu nikterak neholdovala; až na několik specialistů nebyl nikdo, kdo by se reálně buržoazním právem zabýval. Prvorepubliková tradice byla přetržena a v nových generacích se nikdo srovnáváním na odpovídající úrovni před rokem 1989 nezabýval. V tomto ohledu lze souhlasit s názorem opakovaně v obecné rovině vyjádřeným T. Ježkem: že totiž právníci, na rozdíl kupříkladu od ekonomů, kteří od šedesátých let na vybraných ekonomických pracovištích zkoumali tržní mechanismy a vady systémů centrálního plánování, nebyli na proces transformace a společenskou změnu z ní plynoucí vůbec připraveni.⁹³

Stejně závěry platí (možná v míře ještě větší) pro právní vědu a teoretické zkoumání srovnání v právu. Jistou vypovídající hodnotu má již samotná skutečnost, že za celou dobu od roku 1989 vyšla pouze jediná publikace o srovnávacím právu, Knappovy *Velké právní systémy*.⁹⁴ Z koncepce práce, jejího obsahu práce a také základní literatury je nicméně patrné, že byla psána a je myšlenkově ukotvena v sedmdesátých letech. V letech devadesátých pouze vychází, nereflexuje však již pozdější vývoj a v některých otázkách ani změnu společenského uspořádání. Další výstupy praktického srovnání v rovině akademické jsou pak minimální: necháme-li stranou publikace autorů, kteří na téma „buržoazních“ systémů psali již před rokem 1989 a po roce 1989 přežili větší část své dřívější práce, ze které vyškrtnali „závadné“ obraty, pak skutečně srovnávacích prací vyšlo

⁹³ Ježek, T. Zrození ze zkumavky. Svědectví o české privatizaci 1990–1997. Prostor: Praha, 2007, str. 48 a n.

⁹⁴ C. H. Beck: Praha, 1996. V útlejší podobě vyšla část publikace o pět let dříve jako: Knapp, V. Základy srovnávací právní vědy. Praha: Aleko, 1991.

⁹⁵ Pelikánová, I. Úvod do srovnávacího práva obchodního. C. H. Beck: Praha, 2000; tatáž, Srovnávací právo obchodní: veřejná obchodní společnost. Orac: Praha, 2002, případně též obecná část učebnice Obchodního práva od stejné autorky.

v devadesátých letech jenom pár. Za zmínku v tomto ohledu stojí především práce I. Pelikánové z oblasti srovnávacího práva obchodního⁹⁵ a publikace V. Klokočky a E. Wagnerové z oblasti ústavního práva.⁹⁶

V porovnání s výše zmiňovanou úrovní prvorepublikové publikační činnosti zůstává i bezmála dvacet let po roce 1989 zarážející absence srovnávacích aspektů ve výuce, respektive učebních textech právnických fakult. Parochiální přístup s minimální schopností srovnávacího přesahu je pravidlem, jakékoliv vybočením z tohoto rámce vítanou a osamělou výjimkou. Tento stav je zarážející i v porovnání s jinými státy středoevropského prostoru, především tedy s Polskem a Maďarskem. Rozdíl je to však vysvětlitelný s ohledem na výše vylíčenou divergenci v rámci východního bloku v sedmdesátých a osmdesátých letech. Otevřenější přístup v obou zemích umožnil vyrůst generaci právníků, která se v rámci možností již zabývala jednotlivými aspekty západních právních řádů. Nashromáždil se tak srovnávací potenciál využitelný v devadesátých letech.⁹⁷ V až do posledních chvílí uzavřeném komunistickém Československu však tento potenciál v generaci dnešních čtyřicátníků a padesátníků chybí.

Využití srovnání v právu pro praktickou aplikační praxi devadesátých let se tak odehrávalo především samospádem a hledáním spíše náhodných příkladů a inspirace pro legislativní a justiční praxi. Dělo se tak za často v oblasti veřejného práva, především tedy práva ústavního.⁹⁸ Srovnání v právu však nebylo omezeno pouze na kopírování ústavních textů a jiných zákonných předpisů, tedy na práce legislativní. Přebírání zahraničních modelů a jakási základní „praktická komparatistika“ se děla a děje také v rozhodovací činnosti soudů: jak český Ústavní soud,⁹⁹ tak kupříkladu Nejvyšší správní soud¹⁰⁰ jsou při své

⁹⁶ Klokočka, V. Ústavní systémy evropských států. 2. vydání. Linde: Praha, 2006; Wagnerová, E. Ústavní soudnictví: vznik, význam a některé organizační a procesní aspekty v komparativním pohledu. Linde: Praha, 1996.

⁹⁷ Biografické příklady z Polska a Maďarska uvádí Kühn, Z. Comparative Law in Central and Eastern Europe. In: Reimann, M., Zimmermann, R. (eds.) The Oxford handbook of comparative law. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 215–236, na str. 229–230.

⁹⁸ Viz tamtéž, str. 231–234.

⁹⁹ Klíčové doktríny moderní ústavnosti, které v současnosti tvoří běžný argumentační „arsenal“ českého Ústavního soudu, pocházejí z judikatury německého Spolkového ústavního soudu. Blíže viz např. Kühn, Z. Srovnávací právo v judikatuře středoevropských ústavních soudů. Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 11 (2003), č. 2, str. 108–121, či Bobek, M., Ústavní soud: Má argumentace srovnávacím právem přednost před českým zákonodárcem, judikaturou i doktrínou, anebo je císař nahý? Soudní rozhledy, 2006, č. 11, str. 415.

¹⁰⁰ Nejvyšší správní soud otevřeně přiznal (odkazem) inspiraci německou judikaturou a doktrínou především v otázkách volebního práva a otázek politických stran, judikatorního rozpracování institutu opatření obecné povahy, otázek shromažďovacího práva a některých otázek azylového práva a obecné správy; k rozhodovací praxi některých anglosaských soudů se pak začíná hlásit i v judikatuře azylové.

rozhodovací činnosti pod patrným vlivem zejména německé judikatury a doktríny.¹⁰¹

Živelnost výše uvedených procesů nemusí však být nutně na škodu; vrátíme-li se k úvodnímu citátu G. Radbrucha, tak se v své podstatě jedná vlastně o ozdravení srovnávacího práva v České republice: reálná potřeba srovnání v právu transformační společnosti měla totiž za následek, že o srovnání se ideologicky neteoretizovalo, nýbrž se prostě samovolně provádělo. Zbývá už jen doufat, že srovnání v právu se bude také vracet na stránky odborných textů a do výuky a že se i právní akademie postupně vymaní z myšlenkové uzavřenosti a sterility let normalizačních.

¹⁰¹ V tomto ohledu však nejsou oba soudy nikterak osamoceny: německý vliv je dobře patrný ve všech bývalých komunistických státech střední a východní Evropy. Blíže viz např. Frowein, J. A., Marauhn, T. (Hrsg.) *Grundfragen der Verfassungsgerichtsbarkeit in Mittel- und Osteuropa*. Springer: Berlin, Heidelberg, New York, 1998; s ohledem na maďarský ústavní soud, viz Sólyom, L., Brunner, G. *Constitutional Judiciary in a New Democracy. The Hungarian Constitutional Court*. The University of Michigan Press: Ann Arbor, 1999.

OBČANSKÉ PRÁVO

PETR BĚLOVSKÝ

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Blažke, J. O zásadách nového občanského práva, *Právník*, 1951, č. 9; Čížková, V. Základní rysy soustavy socialistického vlastnictví, *AUC-Juridica*, 1971; č. 1–2; Čížková, V. Vlastnická svoboda a občanské právo v socialistické společnosti, *Právník* 1968, č. 1; Dvořák, J. K některým znakům vývoje občanského práva, in Soukup L. (ed.) *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990*, Praha 2003; Dvořák J. Vývoj občanského práva, in Malý, K., Soukup, L. (eds.) *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*, Praha 2004; Glos, J., Eliáš, J. K ideovým základům nového socialistického občanského práva, *Právní obzor*, 1961, č. 8; Knapp, V. Předmět a systém československého socialistického práva občanského, Praha 1959; Knapp, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*, Praha 1952; Knapp, V., Plank, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva*, Praha 1965; Knapp, V. *Učebnice občanského a rodinného práva*, Praha 1955; Luby, Š. *Najvýznamnější teoretické otázky československého občanského práva*, *Právnícké štúdie* 1957; Kratochvíl, Z. a kol. *Nové občanské právo*, Praha 1965; Kratochvíl, Z. *Předmět a systém socialistického práva občanského*, *Právník* 1962, č. 1; Plank, K. *Budovatelský význam občanského zákoníka*. *Právnícké štúdie* 1953; Štěpina, J. *K otázce nového občanského zákoníka*, *Socialistická zákonnost* 1961, č. 6; Švestka, J. a kol. *Československé občanské právo*, Praha, 1979; Rudzinski, W. A. *New Communist Civil Codes of Czechoslovakia and Poland: A General Appraisal*, *Indiana Law Journal* (1965–1966).

Popisovat vývoj občanského práva v Československu po roce 1948 lze jen v kontextu celkového vývoje práva a společnosti pod vlivem komunistické ideologie. Právo je pod vlivem marxisticko-leninského učení v této době vnímáno primárně jako politický nástroj sloužící k prosazování programově vymezených vizí, vytyčených v rámci jednotlivých budovatelských etap směřujících ke konečnému cíli komunistické revoluce – beztřídní společnosti. Role práva je v takovém prostředí přímo definována politickými direktivami stranického politbyra, které usiluje o vytvoření co nejefektivnějších mechanismů pro kontrolu a manipulaci s lidmi. Právě tento účelově definovaný přístup k úloze práva ve společnosti, typický pro všechny státy komunistického režimu, předznamenal formování občanského práva v Československu reálného socialismu.

1. Soukromé právo po roce 1948

Nové pojetí práva, resp. jeho stranicky definovaná role v prostředí společnosti reformované podle hesel komunistické revoluce, souviselo s novým chápáním role státu, stejně jako role jednotlivce, resp. občana státu. Reforma práva, tak